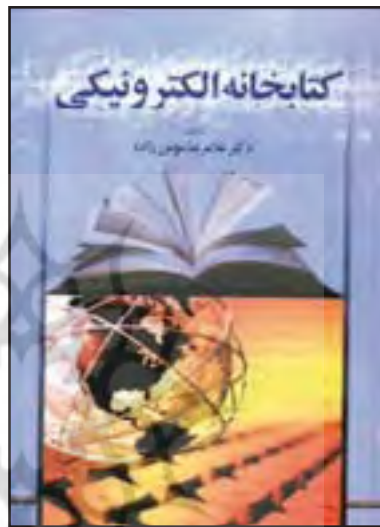


کتابخانه الکترونیکی

• یعقوب نوروزی^۱
دانشجوی دکتری علوم کتابداری و
اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی،
واحد علوم و تحقیقات تهران



■ مومن زاده، غلامرضا. کتابخانه الکترونیکی، شیراز: نوید شیراز، ۱۳۸۷، ۱۹۱ص، شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۵۸-۷۱۸-۵

بحث مربوط به کتابخانه‌های الکترونیکی، دیجیتالی و مجازی یا معادل‌های دیگری که در مواردی به جای آنها به کار گرفته می‌شود، از جمله مواردی است که در متن‌های مختلف، به‌ویژه فارسی، مورد توجه قرار گرفته و تلاش‌هایی نیز برای نشان دادن وجوه افتراق و اشتراک آنها به چشم می‌خورد. نویسندگانی همچون سیروش پناهی با مقاله «کتابخانه مجازی و تفاوت‌های آن با کتابخانه‌های الکترونیکی و دیجیتالی»، محمدرضا قانع در مقاله «چهار اصطلاح، چهار مفهوم یا چهار اصطلاح، یک مفهوم؟» و افرادی دیگری مانند کیوان کوشا و طاهره طاهره هریک کوشیدند در زمینه تفاوت موجود میان اصطلاحات ذکرشده، به لحاظ مفهومی و ساختاری نظرات خود را مطرح کنند. مرتضی کوبی نیز در مقاله اخیر خود، «کتابخانه‌های واقعی، خودکار، الکترونیکی، دیجیتالی و مجازی: بالاخره کدام واقعی و کدام مجازی است؟»، در پی پاسخ به این پرسش است که آیا بین مفاهیم

اشاره شده واقعاً تفاوتی وجود دارد یا نه. آنچه مقاله حاضر در نتایج یافته‌های خود بیان می‌کند این است که از میان کتابخانه‌های واقعی، خودکار، الکترونیکی، دیجیتال و مجازی، کتابخانه واقعی یا سنتی از همه واقعی‌تر است و کتابخانه‌های خودکار، الکترونیکی و دیجیتال نام‌های متفاوتی‌اند که برای یک کتابخانه، یعنی کتابخانه‌ای که در آن با درجاتی متفاوت از کامپیوتر استفاده می‌شود، به کار رفته‌اند. کتابخانه مجازی نیز اگرچه تاکنون واقعیتی ملموس نیافته، اما در آینده این امر امکان‌پذیر خواهد شد. باید پذیرفت که جامعه کتابداری ایران همچون سایر نقاط جهان با توجه به گستره فناوری‌های جدید بکارگرفته شده در زمینه فعالیت‌های کتابخانه‌ای، اسامی و اصطلاحاتی را به آنها منتسب کرده است و این اصطلاحات خواسته یا ناخواسته در حال رواج هستند. افراد نیز به‌نوعی برای نشان دادن برخی از تفاوت‌های موجود در زمینه استفاده از فناوری به‌ویژه در زمینه قالب ذخیره منابع، سازمان‌دهی و نحوه ارائه خدمات کتابخانه‌ای آنها را به کار می‌برند و این چیزی نیست جز سیر تکاملی و پیشرفت کتابخانه‌ها.

همان‌طور که در پیشگفتار کتاب کتابخانه الکترونیکی آمده است، در این کتاب سعی شده تا ضمن آشنایی با کتابخانه الکترونیکی، مواردی همچون خدمات مرجع الکترونیکی، کتابدار الکترونیکی و کتاب الکترونیکی معرفی شده و مشخص گردد که با تغییرات ناشی از رشد و توسعه این نوع کتابخانه‌ها، علم کتابداری و کتابداران نه تنها باید با تغییرات در روش‌های ارائه خدمات سنتی، نقش همیشگی خود را ایفا کنند، بلکه لازم است کتابداران با فناوری اطلاعات نیز آشنا شوند. همچنین نویسنده اشاره می‌کند که بین سیستم اطلاعاتی کتابخانه و کتابخانه الکترونیکی تفاوت وجود دارد. و مکانیزه کردن یک کتابخانه سنتی، تبدیل آن به کتابخانه الکترونیکی نیست.

از نکات عمده قابل توجه در تألیف این کتاب که خواننده را سردرگم می‌کند، نداشتن حتی یک ارجاع درون‌متنی است.

از میان کتابخانه‌های واقعی، خودکار، الکترونیکی، دیجیتال و مجازی، کتابخانه واقعی یا سنتی از همه واقعی‌تر است و کتابخانه‌های خودکار، الکترونیکی و دیجیتال نام‌های متفاوتی‌اند که برای یک کتابخانه، یعنی کتابخانه‌ای که در آن با درجاتی متفاوت از کامپیوتر استفاده می‌شود، به کار رفته‌اند

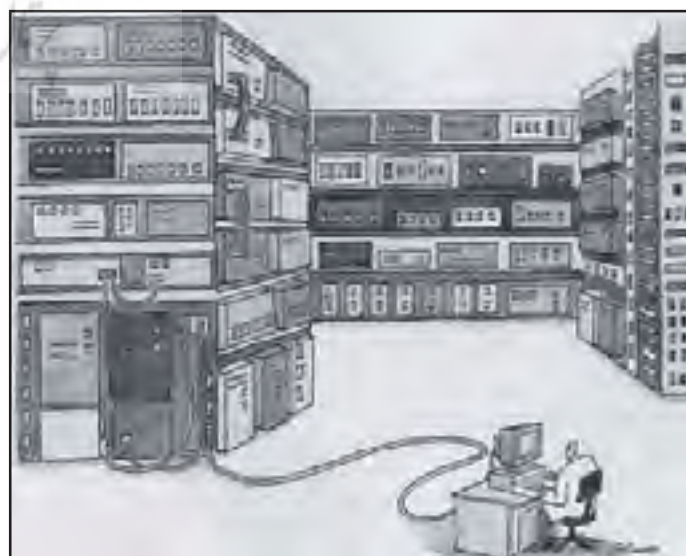
پرداخته است که هیچ‌یک اطلاعات دقیقی را در این باره ارائه نمی‌دهد.

موضوع فصل دوم «مدیریت دانش و خدمات مرجع» است. در این فصل نیز روند اشاره به عناوین گوناگون و در اکثر موارد تکراری وجود دارد. نکته جالب توجه‌تر اینکه مؤلف بعد از گذشت نیمی از فصل تازه به مبحث اصلی، یعنی مدیریت دانش و خدمات مرجع پرداخته است که خواننده با مطالعه این مبحث بعید است که به درکی نسبی از مدیریت دانش در خدمات مرجع برسد، زیرا همان‌طور که اشاره شد اکثر مباحث تکراری‌اند و بدون هیچ‌گونه هدف خاصی ذکر شده‌اند و انسجام خاصی در ارائه آنها وجود ندارد. این امر نشان‌دهنده عدم تسلط مؤلف در ارائه مطالب به‌طور عام و کاربرد آن در زمینه مباحث کتابخانه‌ای به‌طور خاص است. از جمله مباحث این فصل به مدیریت دانش، دانش و معرفت، چهار عنصر اساسی مدیریت دانش، مدیریت داده، فرایند مدیریت دانش، مدیریت دانش و خدمات مرجع می‌توان اشاره کرد. این فصل که در کل ۲۴ صفحه است، اما دارای هفت بخش کلی و ۲۶ بخش فرعی است.

فصل سوم به بحث «خدمات مرجع الکترونیکی» اختصاص دارد. نکته حائز اهمیت در مطالب این فصل معادل دانستن خدمات مرجع الکترونیکی با استفاده از پست الکترونیک است و در این زمینه برخلاف مراجع موجود که در اکثر آنها گفت‌وگوی هم‌زمان^۴ و همایش تصویری^۴ نیز به‌عنوان ابزارهای خدمات مرجع از راه دور به کار گرفته می‌شود، میان این دو با پست الکترونیکی تفاوت قائل شده و از آنها تحت عنوان خدمات مرجع بی‌درنگ نام می‌برد (ص ۷۷).

موضوع فصل چهارم «کتابخانه الکترونیک» است. نکته قابل توجهی که در ابتدای این فصل جلب توجه می‌نماید مغایرت مفهوم ارائه‌شده از کتابخانه الکترونیکی با پیشگفتار مؤلف است که در آن کتابخانه الکترونیکی را مغایر با تبدیل کتابخانه‌های سنتی به الکترونیکی می‌داند. در حالی که در

کتاب حاضر از شش فصل و سه پیوست تشکیل شده است. در فصل اول، «کتابخانه و کتابداری»، به مباحثی از جمله تاریخچه کتاب و کتابداری در عهد باستان، پرداخته شده است. از مباحث دیگر این فصل عبارتند از: تعریف کتابداری، خدمات فنی، خدمات عمومی کتابداری، منابع مرجع، کتابداری مرجع، خدمات مرجع و رضایت کاربران، فرایند خدمات مرجع، خدمات اطلاع‌رسانی و آموزش کاربران، خدمات امانت، سیستم‌های خبره در کتابخانه و محیط اطلاعاتی، سیستم خبره، سیستم‌های خبره در کتابخانه‌ها، کاربرد سیستم‌های خبره در کتابخانه‌ها، سیستم خبره مرجع. نکته جالب توجه در این فصل، عدم ذکر دلیل پرداختن به مباحث این فصل است که اغلب تکراری و نسخه‌برداری صرف از سایر منابع است. همچنین از تعدد مباحث این فصل می‌توان دریافت که در اکثر موارد توضیحات مربوط بسیار ناقص و ابتدایی است. برای مثال در صفحه ۳۵ تنها در دو خط به فهرست‌نویسی و رده‌بندی پرداخته شده است. نکته قابل ذکر دیگر درباره این فصل عدم تناسب در ارائه مطالب است، به‌گونه‌ای که چهار سرفصل یکسان به مبحث سیستم‌های خبره در کتابخانه‌ها



توجه به اینکه مؤلف در شروع بحث هیچ‌گونه تمایزی بین انواع کتابخانه‌ها قائل نشده و همه را زیر عنوان کتابخانه‌های الکترونیکی در نظر گرفته است، پرداختن به بحث کتابخانه مجازی در پایان فصل پنجم جای تأمل بسیار دارد

مقدمه این فصل رویکرد مؤلف چیزی جز این را نشان می‌دهد و در آن سیر تحول تبدیل کتابخانه سنتی به الکترونیکی را بیان می‌کند. از دیگر مباحث مطرح در این فصل تعریف کتابخانه الکترونیکی است که بدون توجه به جایگاه یا تعریف کتابخانه الکترونیکی و وجه تمایز آن با سایر اشکال کتابخانه‌ای موجود از جمله خودکار، دیجیتال و مجازی، تمام اینها را به‌طور مشترک تحت عنوان کتابخانه الکترونیکی مطرح می‌کند (ص ۹۳). نکته قابل ذکر دیگر خلط تعاریف ارائه شده از کتابخانه الکترونیکی و دیجیتال است. برای مثال در تعریف ارائه شده از سوی آرمز (۲۰۰۰) و دیگران، اصطلاح کتابخانه دیجیتال با الکترونیکی جابه‌جا شده است و در تمام تعاریفی که در آنها کتابخانه دیجیتال مدنظر نویسندگان اصلی بوده، کتابخانه الکترونیکی جای آنها را گرفته است، حتی به تعریف فدراسیون کتابخانه‌های دیجیتال^۵ نیز رحم نشده است. یک بار دیگر ذکر این نکته حائز اهمیت است که در این کتاب به‌هیچ‌وجه از ارجاع درون‌متنی استفاده نشده است. آنچه از نوشتار حاضر می‌توان حدس زد این است که به‌جای تمام اشکال کتابخانه الکترونیکی، دیجیتال و مجازی، اصطلاح الکترونیکی به‌کار گرفته شده است. چنانچه ان. ای. اس. ای^۶، ان. اس. اف^۷ و دی. ای. آر. پی. ای^۸ از جمله بدعت‌گذاران کتابخانه الکترونیکی محسوب شده‌اند (ص ۹۵).

از آنجایی که مؤلف در این فصل از کتاب بیان می‌کند که تنها به کتابخانه الکترونیکی اعتقاد دارد، و سایر اشکال کتابخانه‌ای را باور ندارد، اما در ویژگی‌های کتابخانه الکترونیکی (بند ۶ ص ۹۷) این‌طور بیان می‌کند: «برخلاف کتابخانه‌های فیزیکی برای کتابخانه‌های مجازی دو مقوله زمان و مکان...» که در اینجا استفاده از لفظ کتابخانه‌های مجازی جای بحث دارد. از جمله مباحث جالب توجه دیگر در این کتاب که به‌یکباره بدان پرداخته شده، جدول صفحه ۱۰۳ است که سیر تحول کتابخانه‌ها را نشان می‌دهد، در صورتی که مؤلف هیچ‌گونه اعتقادی به سایر اشکال کتابخانه‌ای ندارد و در هیچ‌جای دیگر درباره آنها بحث نکرده است. در ادامه این فصل به مباحثی همچون نقش کتابداران در کتابخانه‌های الکترونیکی و سرویس‌های کتابخانه الکترونیکی پرداخته می‌شود که اغلب پراکنده و بسیار کوتاه هستند. برای مثال در

توضیح «سرویس افزایش اعتبار» آمده است: «این سرویس این امکان را فراهم می‌سازد که کاربر اعتبار موجود خود در سیستم را افزایش دهد» (ص ۱۱۵). در ادامه نیز طراحی کتابخانه الکترونیکی و استانداردهای آن مطرح می‌شود که البته بدون اشاره به استانداردهای موجود در حوزه کتابخانه‌ای به‌طور عام و کتابخانه‌های الکترونیکی (دیجیتالی) به‌طور خاص، فقط درباره مارک کنگره به‌عنوان استاندارد بحث شده است. در ادامه نیز موضوع پیمانکاری^۹ مورد بحث قرار می‌گیرد که هیچ‌گونه ارتباط ساختاری و مفهومی با مباحث پیشین خود، یعنی استانداردسازی ندارد. آخرین بحث فصل پنجم درباره کتابخانه‌های مجازی است. با توجه به اینکه مؤلف در شروع بحث هیچ‌گونه تمایزی بین انواع کتابخانه‌ها قائل نشده و همه را زیر عنوان کتابخانه‌های الکترونیکی در نظر گرفته است، پرداختن به بحث کتابخانه مجازی در پایان فصل جای تأمل بسیار دارد. مؤلف درباره کتابخانه مجازی چنین توضیح می‌دهد که «با پیدایش اینترنت به‌وجود آمدند و پژوهشگران را به سوی منابعی که به‌سختی پیدا می‌شوند هدایت می‌کنند...» (ص ۱۳۵). در ادامه نیز چند تعریف درباره کتابخانه مجازی ذکر شده که بیشتر برگرفته از تعاریف کتابخانه‌های دیجیتال است.

در فصل پنجم، «کتابدار الکترونیکی»، ابتدا ضرورت نیاز به کتابدار الکترونیکی برای کتابخانه‌های الکترونیکی مورد اشاره قرار گرفته است. سپس مهارت‌های کتابدار الکترونیکی بیان شده است. همان‌طور که قبلاً نیز اشاره شد، در اغلب موارد مباحث ذکر شده بسیار سطحی‌اند و این مورد نیز مستثنی نیست و مباحثی مانند «پردازش اطلاعات در محیط الکترونیکی» به‌طور کل نادیده گرفته شده است. در ادامه نقش کتابداران در کتابخانه‌های الکترونیکی شرح داده شده، اما مسائل متعددی مانند کتابداران در نقش مدیران دانش، کتابداران در نقش طراحان رابط‌های کاربری و سایر نقش‌های آن نادیده گرفته شده است. در پایان فصل نیز به‌یکباره به بحث آموزش از راه دور کتابداران مرجع در عصر فناوری اطلاعات در حد یک بند پرداخته می‌شود، در صورتی که فصل سوم به‌طور کل به بحث خدمات مرجع الکترونیکی اختصاص دارد و می‌توانست همانجا مطرح شود.

۸۷ کتاب، با توجه به اینکه عنوان کتاب «کتابخانه های الکترونیکی» است.

کتاب - عدم انسجام در ارائه مطالب و سطحی نگری در کل

- وجود اشتباهات املائی متعدد مانند ساختار کردن که منظور کرنل^{۱۰} بوده است (ص ۱۲۵) یا ARPA که منظور DARPA است.

- استفاده از معادل های غیرمرسوم مانند سوابق MARC به جای «پیشینه (رکورد) مارک» (ص ۱۲۷)، اصطلاح فهرست سازی به جای «فهرست نویسی» (ص ۱۳۰)، پیمانکاری به جای Outsourcing (ص ۱۳۰).

- استفاده از معادل های انگلیسی کلمات به جای معادل ها یا برگردان فارسی آنها در سراسر کتاب، برای نمونه به صفحات ۱۲۶-۱۳۰ می توان اشاره کرد.

- استفاده از اختصارات در سراسر کتاب، در صورتی که هیچ جای دیگری به معادل فارسی آنها اشاره نشده است.

- ذکر نکردن معادل لاتین نام ها و اصطلاحات در پانویس، جز چند مورد که آن هم مربوط به تعریف اصطلاحات کتابداری مانند رده بندی (ص ۳۵)، مجموعه سازی (ص ۱۰۲) و فراداده (ص ۱۱۶) است که در تمام موارد دارای ابهامات فراوانی هستند.

پی نوشت ها:

1. ynorouzi@gmail.com
۲. برای مطالعه بیشتر بنگرید به: مرتضی کوکی (۱۳۸۷). «کتابخانه های واقعی، خودکار، الکترونیکی، دیجیتال و مجازی: بالاخره کدام واقعی و کدام مجازی است؟»، فصلنامه کتاب، ش ۷۳ (بهار ۸۷).
3. Chat
4. Video conference
5. DLF
6. NASA
7. NSF
8. DARPA
۹. منظور برون سپاری است.
10. Cornell



در فصل ششم نیز بحث کتاب الکترونیکی بررسی می شود. در این فصل ابتدا کتاب الکترونیکی تعریف شده و به انواع آن اشاره می شود. سپس مزایای کتاب الکترونیکی ذکر می گردد. در انتها نیز مراحل ساخت یک کتاب الکترونیکی تشریح می شود.

در یک جمع بندی می توان به نکات ذیل درباره کتاب اشاره کرد.

- عدم استفاده از ارجاع درون متنی بزرگترین ضعف این کتاب محسوب می شود.

- بیش از پنجاه درصد اطلاعات کتاب شناختی منابع ارائه شده در پایان کتاب ناقص است، مانند افتخاریان، لیدا؛ قاسمپور، محمد. «کتابخانه دیجیتال».

- عدم امانتداری در بیان مطالب از سایر منابع مانند جدول صفحه ۲۰

- ارائه اطلاعات ناقص، برای مثال در صفحه ۲۵ کتابداران به عنوان متخصصان اطلاعاتی معرفی می شوند که تنها ابزار ارتباطی در این بین برای آنان وبلاگ است.

- ارائه اطلاعات غیرضروری در فصل های نخستین کتاب و نادیده گرفتن بحث کتابخانه الکترونیکی تا صفحه

بیش از پنجاه درصد اطلاعات کتاب شناختی منابع ارائه شده در پایان کتاب ناقص است، مانند افتخاریان، لیدا؛ قاسمپور، محمد. «کتابخانه دیجیتال»